

Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Adalet Fermanı ve Kanun-i Esasi'nin Tahlili

Tanzimat Edict, Islahat Edict, Justice Edict and Kanun-i Esasi Analysis

Tuba ÖZHAZİNEDAR*

Öz

Osmanlı Devleti tarihi boyunca siyasal, sosyal ve ekonomik alanda birçok yasal düzenleme yaptı. Osmanlı tarihinde merkez bürokrasisi ile ilgili ilk yasal düzenleme Sened-i İttifak ile başladı. Anayasal belge olarak kabul edilen Sened-i İttifak Tanzimat'ın temelini oluşturdu. Tanzimat ile birlikte devlet ve toplum ilişkileri yeniden düzenlendi, anayasal süreç başladı. Toplum hayatında yeni hukukî normlar ve kurumlar ortaya çıktı. Tanzimat'ın ardından Islahat Fermanı ilan edildi. Gayrimüslim tebaanın hakları netlik kazandı. Uygulamaya konulan reformların alanı genişletildi. Ülkenin daha iyi yönetilmesi için yerinden idareyi sağlamlaştıracak uygulamalar yürürlüğe konuldu. Temel hak ve hürriyetlerin genişletilmesi ve devlet güvencesine alınması için Adalet Fermanı ilan edildi. Kapsamlı kanun ya da anayasa olarak tanımlanan Kanun-i Esasi I. Meşrutiyetin ilanı ile yürürlüğe konuldu. Ülke tarihinde anayasaya dayalı parlamenter sistem başladı. Anayasa ile devletin yapısı, işleyişi, mekanizması düzenlendi. 1909 yılında Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikler ile sistem daha da güçlendirildi. Meşrutiyet sağlam bir zemine oturtuldu. Kanunlaştırma uygulamalarıyla Osmanlı toplumu meydana getirilmeye çalışıldı. Bu makalede Osmanlı Devleti'nde uygulamaya konulan kanunî süreçler değerlendirildi. Bu makalenin temel amacı Osmanlı Devleti'nde uygulamaya konulan kanunları tahlil etmektir. Betimleyici araştırma tekniğinin kullanıldığı makalede kanunların orijinal metinlerinden faydalanıldı. Elde

*Dr Tuba Özhazinedar, tozhazinedar@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6396-8946.

edilen bulguya göre; Osmanlı Devleti'nde uygulamaya konulan kanunlar beklenildiği gibi toplumun ihtiyaçlarına cevap veremedi, toplumsal bir bütünleşme sağlayamadı ve etnik unsurları bir arada tutamadı.

Anahtar Kelimeler: Temel Hak ve Hürriyetler, Kanun, Adalet, Devlet, Otorite

Abstract

Throughout its history, the Ottoman Empire made many new arrangements in the political and social spheres. The first legal arrangement regarding the central bureaucracy in Ottoman history started with the Sened-i Alliance. The Sened-i Alliance, which was a constitutional document, formed the basis of the Tanzimat. With the Tanzimat, state and society relations were reorganized. The constitutional process began with the Tanzimat. New legal norms and institutions emerged in social life. The Edict of Reform was declared as a complement to the Tanzimat. With the Edict of Reform, the rights of non-Muslim subjects were clarified. The scope of the reforms put into practice was expanded. In order to better administer the state, practices to strengthen the central administration were put into effect. The Edict of Justice was proclaimed in order to expand fundamental rights and freedoms and to secure them under state guarantee. The Kanun-i Esasi, defined as the basic law or constitution, was put into effect with the declaration of the First Constitutional Monarchy. A parliamentary system based on a constitution began in the country's history. The Constitution regulated the structure, functioning and mechanism of the state. In 1909, the system was further strengthened with the amendments made to the Kanuni Esasi. The Constitutional Monarchy was placed on a solid ground. An attempt was made to create an Ottoman society through legalization practices; however, the desired success could not be achieved. In this article, the legal processes implemented in the Ottoman Empire were evaluated. The main purpose of this article is to analyze the laws implemented in the Ottoman Empire. In the article, in which descriptive research technique was used, the original texts of the laws were utilized. According to the findings, the laws put into practice in the Ottoman Empire could not respond to the needs of the society as expected, did not provide social integration and could not keep ethnic elements together.

Keywords: Fundamental Rights And Freedoms, Law, Justice, State, Authority

Giriş

Oldukça uzun ve köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı Devleti, varlığı süresince birçok hukuki düzenleme gerçekleştirdi. Osmanlı Hukuku; Şer'i ve Örfi hukuka dayandırıldı. Şer'i hukuk kaynağını Kur'an, Sünnet', İcma', Kıyas ve Fıkıh'ta belirtilen kurallardan aldı. Örfi hukuk ise kaynağını İslam hukukunda yer almayan ve padişahın iradesine dayanan fermanlardan, berattan ve kanunnamelerden aldı. Örfi hukuk düzenlemelerinin şer'i hükümlere aykırı olup olmadıklarının tespitinde kadı ve müftüler yetkilendirildi. Böylece Örfi ve Şer'i hukuk birbirinden aykırı hükümler taşıyamadı. Hukuki düzenlemelerin İslam'da bir karşılığı olmadığına fetva yöntemine başvuruldu ve hukukta bir bütün sağlandı (Koşum, 2004: 149).

Devlet, Örfi ve Şer'i hukuku ihtilâfları çözen bir mekanizma olarak kullandı. Bünyesindeki pek çok etnik unsurları birbiriyle çatışmayacak şekilde, dengeli bir hale getirmeye gayret etti. Etnik unsurların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalıştı. Yönetim ve halk arasında hak ve sorumlulukların düzenlemesi için sancak ve eyaletlerde görev yapan yöneticilere yetki tanıdı. Osmanlı yönetimi tarafından bu yetki kadılarına verildi. Merkezi yönetim tarafından atanan kadılar atandıkları bölgenin hem mülki amiri, hem belediye başkanı hem de adli görevlisi oldular. (Midilli, 2020: 79). Şer'i hukuku uygulayan kadılar, halkın yönetim karşısındaki temsilcisi ve sözcüsü görevini üstlendiler. Padişah tarafından atanarak buldukları bölgede eş zamanlı pek çok hizmeti yerine getiren kadılar, görevlerini ifa ederken aynı zamanda devlet ve vatandaş arasında bir köprü görevi de üstlendiler. Kadılık kurumu II. Mahmut dönemine kadar devam etti. Devletin askeri, siyasi ve idari yapılarında meydana gelen değişim kadılık kurumu da etkiledi. Kadıların görev ve yetkileri zamanla azaltıldı (Ortaylı, 2001: 72)

II. Mahmut dönemi ile devlet bambaşka bir sürece girdi. Devlet hukuki, idari, askeri, mali yönden ciddi bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirdi. Ayanlarla yapılan protokol sonucunda 29 Eylül 1808'de Sened-i İttifak uygulamaya konuldu. Böylece demokrasi sürecine geçişte önemli bir kazanım elde edildi. Devlet iktidarı bir dereceye kadar kontrol altına alındı. Padişahın yetkileri ayanlarla paylaştırıldı (İnalçık, 1967: 666). II. Mahmut tarafından onaylanan Sened-i İttifak meşrutiyetçiliğe doğru atılan adımlardan ilkinin oluşturdu. Devlet yönetiminde rüşvet, yolsuzluk ve adam kayırma yasaklandı. Vergide adalet talep edildi. Reayanın korunması ve güvenliğinin temin edilmesi kabul edildi. İşkence yasaklandı. Sened-i İttifak, Osmanlı tarihine işkenceyi yasaklayan ilk belge olarak geçti (Pamir, 2004: 77).

Sened-i İttifak devletin siyasi yapısında esaslı bir değişiklik sağlamasa da padişahın ve merkezi otoritenin gücünü sınırlandırdı. Her ne kadar kısa süreli bir ahitname olsa da Sened-i ittifak ile otokrasinin gücü sınırlandırılarak demokrasinin yerleşmesi kısmi de olsa sağlandı. Türk demokrasi tarihinin önemli bir dönüm noktası elde edildi. Ülke tarihinde ilk kez devlet otoritesinin sınırlandırılabilceği fikri hayata geçirildi (Hazır, 1984: 18). II. Mahmut tarafından sadrazam olarak atanan Alemdar Mustafa Paşa devlet otoritesinin yeniden tesisi için devletin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında bir takım düzenlemeler gerçekleştirdi. Ülkede asayişin sağlanması için yeniçeri ocağını kontrol altına aldı (Pamir, 2004: 73). Devlet nizamında yapılan düzenlemelerden yeniçeriler rahatsızlık duydu ve 14 Kasım 1808'de ayaklanarak büyük bir isyan başlattı. II Mahmut yeniçerilerin Alemdar Mustafa Paşa'yı katletmesi karşısında sakinliğini

korudu. İktidarını sağlamlaştırır sağlamlaştırmaz Sened-i İttifak'ı ve ayanları ortadan kaldırdı (Ortaylı: 1995: 30).

Yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından II Mahmut, ülkede köklü bir takım değişiklikler gerçekleştirdi. Hükümet teşkilatında gerçekleştirilen yeniliklerle Divan-ı Hümayun kaldırıldı. Divan-ı Hümayun'un yerine Meclis-i Vâlâ Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Vükela kuruldu. Meclis-i Vala Ahkâm-ı Adliye; devletle ilgili önemli kararların alındığı, kanunların, nizamnamelerin hazırlandığı, üst düzey devlet memurlarının yargılandığı bir kurum görevini üstlendi. Danıştay ve Yargıtay'ın yetkilerine de sahip olan Meclis-i Vâlâ Ahkâm-ı Adliye anayasal düzene geçişin ilk adımını oluşturdu (Berkes, 2009: 174). Meclis-i Vükelâ ise sadrazamın denetiminde bir araya gelen ve nazırlardan oluşan, önemli devlet işlerinin görüşüldüğü bir kabine meclisi görevini üstlendi. Sadrazamın başkanlığında toplanan mecliste kararlar oy çokluğuyla alındı. Devlet ile ilgili işler karara bağlandıktan sonra padişahın onayına sunuldu (Akyıldız, 200: 252).

II. Mahmut döneminde yapılan bir diğer düzenleme kadılık kurumunda yapıldı. Kadıların görev ve yetkileri kısıtlandı. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kadıların güvenlikle ilgili yetkileri zabıtlere devredildi ve kadıların mülkî görevleri sona erdirildi. Kadıların vergi toplama görevi İhtisap Nezareti'ne devredildi ve kadınların belediye başkanlığı görevleri sona erdirildi. Vakıfların idare ve denetiminin Evkaf Nezareti'ne verilmesiyle kadıların vakıflar üzerindeki denetim ve gözetimi de sona erdirildi. Böylece kadınlara yalnızca yargılama yetkisi verildi (Genca, 2014: 536).

II. Mahmut döneminde meydana gelen yenilikler, oluşturulan kurum ve kuruluşlar Tanzimat'ın hazırlayıcısı oldu. Bu dönemde yönetim anlayışında önemli değişiklikler meydana geldi. Devletin varlığı halk içindir anlayışı doğdu. Bu sebeple hukuk alanında ciddi yenilikler yapıldı. Meydana getirilen kanunlaştırma hareketleri ile toplumsal düzenlemeler gerçekleştirildi (Sander, 2007: 310). Yapılan yeniliklerle devlet otoritesi güçlendirildi. Devlet içerisindeki hiyerarşik yapılar yeniden düzenlendi. Uzun zamandan beri çökmüş olan sistemler, kurumlar ve kuruluşlar yapılandırıldı. İdarenin süratle iyileştirilmesiyle Müslim ve gayrimüslim tebaa arasındaki ayrım ortadan kaldırıldı. Halkın devlete olan güveni sağlanmaya çalışıldı (Beydilli, 2003: 357).

I.Tanzimat Fermanı'nın Muhtevası

Tanzimat, ülke tarihinin modernleşme sürecindeki en önemli halkasını oluşturdu. Tanzimat ile devletin pek çok kurum ve kuruluşunda yeni düzenlemeler gerçekleştirildi. Yapılan düzenlemelerle toplumsal bir dönüşüm meydana getirildi. Osmanlılık çatısı altında temel ve hak hürriyetler tanındı ve yeni bir sistem hayata geçirildi. Böylece ülkenin devamının sağlanacağı düşünüldü. Bu bağlamda kanuni düzenlemeler yapıldı. Ülkenin sorunlarına acil ve uzun vadeli çözümler bulunmaya çalışıldı (Yıldız, 2012: 128). Tanzimat Fermanı, batılı devletlerin liberal fikirleri göz önünde bulundurulmuş olarak hazırlandı. Ferman, Fransız İhtilali'nin etkilerini en aza indirmek, kültürel ve dini farklılıkları bir arada tutabilmek ve Osmanlı kimliğini inşa edebilmek için ilan edildi. Hukuk alanında yapılan yasal düzenleme ile düzen ve asayişin temini devlet güvencesine alındı. Tanzimat ile birlikte yazılı hukuk kuralları hayata geçirildi (Eryılmaz, 1992: 92).

Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlardan dolayı ortaya ilan edildi. Değişen dünya koşulları, imparatorluğun yeniden yapılandırılmasını gerektirdi. Fransız İhtilali ile beraber mutlak monarşilerde yönetim anlayışı değişti. Fransız İhtilali ile başlayan demokrasi ve inkılâp hareketleri, vatandaş ve devlet arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesini gerektirdi. Osmanlı Devleti de bünyesindeki etnik unsurları göz önünde bulundurarak devlet ve vatandaş arasındaki ilişkileri düzenlemek, siyasi yapıyı kuvvetlendirmek, Osmanlılık bilincini uyandırmak ve Fransız İhtilali'nin etkilerini en aza indirmek için Tanzimat Fermanı'nı yürürlüğe koydu. Tanzimat Fermanı'nın yürürlüğe konulması ile Osmanlı devlet yönetiminde farklı bir devre başladı (Aktel, 1998: 180).

Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı'nda ilan edildi. Tanzimat Fermanı ile devlet ve vatandaş arasındaki ilişkinin hukuki esasları düzenlendi. Tanzimat'ın ilanı ile can, mal, ırz güvenliği devlet garantisine alındı. Osmanlı halkı tebaadan çıkararak vatandaş kimliğine kavuştu. Fermanla birlikte Osmanlı halkı eşit vatandaşlık haklarını elde etti. Temel hak ve hürriyetlerini teminat altına aldı. Böylece Osmanlı tarihinde ilk kez temel haklar beyannamesi kabul edildi (Yıldız, 2012: 141) Tanzimat Fermanı, Osmanlı idaresine kanuni prensiplere göre yönetilmesi usulünü getirdi. Böylelikle bir hukuk devleti olma yönünde önemli bir adım atıldı. Mülkî, hukukî ve idari alanlarda değişiklikler meydana geldi. Askerî, mülkî ve hukukî alanda meydana gelen düzenlemelerle devlet işleyişinde ve bozulan düzeninin yeniden inşasında önemli bir adım atıldı. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti köklü bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirdi (İnalçık, Seyitdanlıoğlu, 2011: 300).

Tanzimat Fermanı, mutlak iktidarın yetkilerini sınırlandırdı, devlet politikalarını değiştirdi, evrensel hukuk normlarının uygulandığı yeni bir devlet modelini ortaya çıkardı. Ferman, meydana getirdiği yasal düzenlemelerle devlet sisteminde köklü değişiklikler meydana getirdi. Devlet ve vatandaş arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kazandırdı. Ferman ile birlikte hukuki açıdan çok sayıda kazanım elde edildi. Ülkede siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yenilikler meydana geldi. Tanzimat, siyasi, hukuki ve toplumsal boyutta meydana getirdiği değişikliklerle yeni bir insan modeli yarattı. Ortaya çıkan yeni insan modeli meşruiyeti yönetim için iyi bir zemin hazırladı (Aktel, 1998: 180).

1.1 Tanzimat Fermanı'nın Tahlili

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin çağa ayak uydurmak zorunda kaldığı yasal düzenlemelerdir. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan insan hakları beyannamesinin etkilerini hafifletmek için hazırlandı. Devlet bünyesindeki tüm unsurların vatandaşlık haklarını tanıdı. Bu fermanla tanınan haklar; halk tarafından istenmedi, padişahın rızası gözetilerek verildi. İnsan hakları ve kanunların üstünlüğü için değil devletin devamı için verildi (Niyazi, 1978: 208). Tanzimat Fermanı, hükümleri itibarıyla, anayasal ve kanunsal düzenlemeler değildir. Ferman'a aykırı bir durumun hukuki bir yaptırımını söz konusu değildir. Padişah Abdülmecid, fermanla belirtilen esaslara aykırı hareket etmeyeceğini beyan edip fermanın esaslarına uyacağına dair yalnızca yemin etti. Ferman, hukuken bağlayıcı ve hükümdarın yetkilerini sınırlayıcı anayasal bir metin olmayıp tek taraflı hükümdar iradesini belirten bir sözleşmedir (Zürcher, 2000: 80).

Devletin devamı için Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi bir zaruret olarak görüldü. Kanunlarla yönetilmeyen devletlerin varlıklarını devam ettiremeyeceği kabul edildi. Hukukun önemi, ilkeleri ve kuralları kabul edildi. Tanzimat Fermanı'nın girişinde hukukun üstünlüğü benimsendi ve şu şekilde ifade edildi: "Herkesin bildiği üzere Devlet-i Aliyyemizin kuruluşundan beri, yüce Kuran hükümlerine ve şer'i kanunlara göre yönetilmiştir. Devletimiz 150 yıl boyunca kuvvetli kudretliydi ve bütün tebaası refah içinde yaşamıştı. Çok çeşitli sebeplerle yaşanan sıkıntılar Kuran'a ve kanunlara bağlı kalınmadığından meydana gelmiştir. Kurallara uygun hareket edilmediği için zayıflık ve fakirliğe düşmüştür" (Eryılmaz, 1992: 98).

Ferman'ın ilanı ile devlet yönetimine ait esaslar belirlendi. Devletin en önemli amacının adaleti temin etmek olduğu kabul edildi. Adaletin olmadığı devletlerin payidar olamayacağı kabul edildi. Ülkenin yönetiminde birtakım yeni kanunların, düzenlemelerin ve uygulamaların yürürlüğe konulması gerektiği anlaşıldı. Hukuki düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve uygulanması elzem görüldü. Bu sebeple fermanın her bir maddesi gerekçeleriyle açıklandı. Hukukun esaslarını temel alan bir yönetim teşekkül ettirilmeye çalışıldı. (Velidedeoğlu, 1940: 167).

Tanzimat Fermanı'nda kanunla yönetilmenin önemi sıklıkla vurgulandı. Kanunlarla idare edilmeyen ülkelerin varlıklarını devam ettiremeyeceği ifade edildi. Osmanlı Devleti'nin aslında sosyal hukuk devleti olduğu ve iledan sonraki süreç içerisinde yeniden Allah'ın yardımıyla sosyal hukuk devleti olacağı beyan edildi. Bunun için bazı yeni kanun ve uygulamaların yapılması gerekli görüldü (İnalçık, 1941: 240). Tanzimat Fermanı'nda; cihanda yaşamdan, erdemden ve irdan daha kıymetli bir şey bulunmadığı kabul edildi. Âdemoğlunun temel haklarını korumak için her şeyi yapabileceği göz önünde bulunduruldu. Bu yüzden Tanzimat Fermanı yaşam güvenliği, iffet, şeref ve mülkün muhafazasını esas aldı. Narhın belirlenmesini, askere alımları ve askerlik müddeti ile ilgili hükümleri yeniden düzenledi (Kalaycıoğlu, Sarıbay, 1986: 238).

Tanzimat ile devlet ve vatandaş arasında bir akit gerçekleştirildi. Devlet ile vatandaş arasındaki esaslar yeniden düzenlendi. Ferman, devletin vatandaşa vatandaşın da devlete güvenebileceğini vaat etti. Devletine sadakate bağlanan vatandaşın devleti için canla başla çalışacağı düşünüldü. Özellikle de gayrimüslim vatandaşların devlete ve milletine aitik duygusu hissetmeleri için Tanzimat Fermanı vatandaşların güvenliğini temin edeceğini beyan etti. (Gayretli, 2008: 81) Devlet, Fransız İhtilali'nin etkilerini en aza indirmek için gayrimüslim vatandaşların mallarını, canlarını ve mülklerini koruma altına aldı. Gayrimüslimlerin kendilerini güvende hissetmelerini sağladı. Gayrimüslim vatandaşların ortak bir vatan etrafından birleşmeleri için çaba sarf etti. Böylece gayrimüslim vatandaşların bağımsız bir devlet kurma fikrinden uzaklaşmalarını hedefledi (Kaya, Biçer, 2021: 8028).

Devletin hak ve yükümlülükleri yerine getirebilmesi, varlığını devam ettirebilmesi ve masraflarını karşılayabilmesi için halkından vergi talebinde bulunması kabul edildi; ama adaletin tam manasıyla temin edilebilmesi için mali güce göre vergilendirme esası da kabul edildi. Vergide eşitlik sağlanması için herkesten gelirine göre vergi alınması usulü kabul edildi. Vergi ile ilgili kanuni düzenlemeler yapıldı (Cezar, 1985: 932). Bundan sonra her fertten gelirine, mülküne ve gücüne göre vergi tayin edildi. İltizamın zararları kabul edildi. Uygulamanın yarattığı haksızlık ve mağduriyet tanzim

edildi. Böylece vergi toplamada büyük keyfiliklere yol açan İltizam kaldırıldı (Çakır, 2001: 74).

Tanzimat Fermanı; “cihanda candan, maldan ve iffetten daha kıymetli bir şey yoktur,” ilkesini kabul ederek mal ve can güvenliğini devlet güvencesi altına aldı. Tüm halkın can, mal ve namus güvenliği sağlandı. Kişi dokunulmazlığı kabul edildi. Hiç kimsenin bir diğersinin ırz ve namusuna dokunamayacağı vaat edildi. Müsadere usulü kaldırılarak mülkiyet hakkı tanındı. Özel mülkiyetin tanınması ve korunmasının kişi hak ve özgürlükleri açısından son derece önemli olduğu kabul edildi. Müslim ve gayrimüslim vatandaşlara mal ve mülk sahibi olma evladına miras bırakabilme hakkı tanındı (Turan, 2009: 42). Yargılamada açıklık sağlandı, herkesin yasalar önünde eşit olduğu kabul edildi. Hiç kimsenin yargılanmadan herhangi bir cezai yaptırıma tabii tutulmayacağı kabul edildi (Gayretli, 2008: 81). Mahkemeler herkese açık hale getirildi. Firardaki kişinin mallarının müsadere edilmesinin önüne geçildi. Yapılan düzenleme ile firardaki kişinin suçundan ya da kabahatinden dolayı mirasçıları suçlanmadı, atfedilen suç ve kabahatten dolayı yargılanmadı ve mirastan mahrum edilemedi (Durhan, 2008: 62).

Tanzimat Fermanı'nda askerlikle ilgili düzenlemeler de yapıldı. Askerlik, hem adalet ve eşitlik ilkeleri hem de ülkedeki mevcut nüfus göz önünde bulundurularak düzenlendi. Askerlik hizmeti ile ilgili düzenleme yapılmasında tarım ve ticaret gelirlerinin önemli ölçüde düşmesi de etken oldu. Süresiz askerliğin bıkkınlığa neden olması, askerlik sonrası yeni bir hayat kurulmaması, ülkedeki Müslüman nüfusun azalması gibi gerekçelerle askerlik süresinde düzenleme yapıldı. Olağanüstü bir durum meydana gelmedikçe askerlik süresi dört veyahut beş sene ile sınırlandırıldı. Askeri düzenlemeler Baba-ı Serasker'de tartışıldıktan sonra, hatt-ı hümayun ile padişahın onayını sunuldu (Kara, Çatma, 2017: 358).

Fermanın hükümlerinin uygulamaya konulabilmesi için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyeleri ve yüksek rütbeli devlet görevlilerinin belirli günlerde toplanması kararlaştırıldı. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyelerinin düşüncelerini hiç çekinmeden özgürce söyleyebilmeleri için uygun koşullar sağlandı. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyelerine gerekli kanuni düzenlemeleri hayata geçirebilmeleri için yetki tanımlandı. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyeleri aldıkları kararlarda sorumlu tutuldu. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de alınan kararların oybirliğiyle alınması ve kurumun bir üst kurul olarak görev yapması kuvvetler ayrılığı ilkesinin yerleşmesinde önemli bir katkı sağladı (Akyıldız, 2011: 6).

Tanzimat'la birlikte rüşvet ve iltimas yasaklandı. Yeterli maaş almayan memurlar için yasal düzenleme yapıldı. Memurların maaş eksikliklerinin rüşvetle gidermeleri kesinlikle yasaklandı. Rüşvetin tamamen ortadan kaldırılması için kanuni düzenleme yapıldı. Dini, devleti, mülkü ve milleti dirilmek için uygulamaya konulan fermana uyacağına dair padişah Hırka-i Şerife odasında bütün âlimler ve bakanların önünde yemin etti (Abadan, 1957: 15). Eski usul uygulamaları tamamen ortadan kaldıran Tanzimat Fermanı Padişah tarafından başta İstanbul olmak üzere bütün Osmanlı vilayetlerine, İstanbul'da bulunan bütün sefirliklere şu şekilde duyuruldu: Allah cümlemizi gayesine erdiresin. Bu kanunlara uymayanlar Allahın lanetine uğrasın ve ilelebet felah bulmasın. Âmin (Keleş, 2005: 263).

1.2 Tanzimat Fermanı'nın Katkıları

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti hukuk devleti olmak için önemli bir adım attı. Ülke yönetiminde yeni ve çağdaş bir uygulama hayata geçirildi. Temel hak ve hürriyetlerin sınırları çizildi, adil yargılanma hakkı tanımlandı, hükümdarın yetkilerini sınırlandırılarak keyfi uygulamalara son verildi. Halkın temel hak ve hürriyetleri yönetime karşı muhafaza altına alındı (Zürcher, 2000: 99). Rüşvet ve adam kayırma uygulamaları sona erdirildi, rüşvet alanlar cezalandırıldı. Muhakeme edilmeden ceza yaptırım uygulamasını ortadan kaldırıldı. Hukukun üstünlüğü ilkesi kabul edildi (Feroz, 2006: 54). Çağa ayak uyduramayan kurumların varlığına son verildi. Tüm Osmanlı vatandaşları kanun önünde eşit statüde kabul edildi. Bir emirle vatandaşın yaşamına, vazifesine son verme uygulaması yürürlükten kaldırıldı. Kulluk anlayışına son verildi.¹ Bundan böyle hukukun yüceliği, kanuna hürmet ve mahkemelerin taraf-sızlığı kabul edildi. Hukuk devleti olma prensibi uygulamaya konuldu. Kamusal yaşamda keyfilik anlayışı ortadan kaldırılarak, vezirden çobana herkes eşit kabul edildi (Tanör, 1992: 88).

2 Islahat Fermanı'nın Muhtevası

Islahat Fermanı, Kırım Savaşı'ndan sonra yürürlüğe giren Paris Barış Antlaşması'nın dokuzuncu maddesi gereği ilan edildi. Islahat Fermanı'nın ilanına Avrupalı devletlerin siyasi ve ekonomik baskıları sebep oldu. Babıâli'de toplanan bütün nazırlar, üst düzey memurlar, şeyhülislam, patrik, hahambaşı ve cemaat ileri gelenlerinin önünde 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı ilan edildi (Bülbül, 1989: 175-176). Islahat Fermanı ile din hürriyeti tanımlandı, mabetler devlet güvencesine alındı. Medenî hukukla ilgili önemli adımlar atıldı. Gayrimüslim vatandaşları küçük düşürücü ifadeler yasaklandı. Gayrimüslim vatandaşlara devlet memuru olma, okul açma, ticarethane kurma yolu açıldı (Armaoğlu, 1997: 258-259).

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin ikiye ayrılmasıyla Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye ile Şura-yı Devlet kuruldu. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Danıştay'ın görevini üstlenirken Şura-yı Devlet ise Yargıtay'ın görevini üstlendi. Yasama ve yargı birbirinden ayrıldı. Böylece Tanzimat'ın eksikleri tamamlandı (Aydın, 1994: 387). Yargı alanında yapılan hukuki düzenlemelerle yeni mahkemeler kuruldu. Şer'iyye, Nizamiye, Cemaat ve Konsolosluk mahkemeleri kuruldu. Islahat Fermanı sonrası Osmanlı hukuk sisteminde ve mahkeme yapılarında köklü değişiklikler meydana geldi (Kenanoğlu, 2007: 187).

2.1 Islahat Fermanı'nın Tahlili

Tanzimat Fermanı ile tanınan her din ve mezhepteki vatandaşların, can, mal ve ırz güvenliğinin koruma altında olduğu bir kez daha Padişah tarafından teyit edildi. Bu uygulamanın daha etkili olabilmesi için devlet kontrolünde imtiyazlı bir patrikhane-nin kurulması kararlaştırıldı. Patrikhanelerde özel meclislerin kurulmasına da izin verildi. Mecliste alınan kararlar padişahın onayına sunuldu. Padişah onayından sonra

¹Metnin Orijinali için 233.pdf (muharrembalci.com)

kararlar uygulamaya konuldu (Şahin, 2012: 60). Patriklere, piskoposlara verilmiş olan yetki yenilendi. Patriklerin tayinlerinde mevcut olan kanunun hükümlerine göre atama kuralı kaldırıldı. Patriklerin hayat boyu atanmaları kabul edildi. Patriklerin ve piskoposların atamaları yeni yönetmeliğe göre yapıldı. Patriklerden ve piskoposlardan görevlerini eksiksiz yapmaları beklenildi (Gümüş, 2008: 219).

Çeşitli cemaatlerin ruhani reisleri ile patrik, metropolit, murahhasa, piskopos ve hahamların seçimleri hükümetin de dâhil olduğu bir yöntemle gerçekleştirildi. Seçilen dini liderlerin tayin ve atanması hükümet tarafından yapıldı. Rahiplere verilen hediyeler ve bağışlar kaldırıldı. Onun yerine rahiplere maaş bağlandı. Böylece dini liderler devlet korumasına alındı (Özhazinedar, 2019: 38) Gayrimüslim din adamlarının taşınmaz malları devlet güvencesine alındı. Hıristiyan ve diğer gayrimüslim halkın sorunlarına ilişkin kararlar kendileri tarafından seçilen bir meclise havale edildi (Gülsoy, 1999: 187).

Islahat Fermanı ile Hıristiyan ve diğer gayrimüslim halka din ve mezhep seçme hürriyeti, dini ayinlerini serbestçe yerine getirme hakkı tanındı. Hıristiyan ve diğer gayrimüslim halk ibadetlerini yerine getirirken herhangi bir tacize, sıkıntıya ve eziyete uğramayacağı padişah tarafından beyan edildi. Islahat Fermanı ile din ve ibadet özgürlüğü devlet güvencesine alındı. Hiç kimse dinini ve mezhebini değiştirmek zorunda bırakılmadı (Gümüş, 2008: 220) Bölge halkının tamamının aynı mezhepte olduğu şehir, kasaba ve köylerde bulunan dini yapılar ile okul, hastane ve mezarlık gibi yerler aslına uygun olacak şekilde tamir ve onarımlarına izin verildi. Bu tarz binaların tadilatı gerektiğinde bölgenin dini liderlerinin durumu hükümete arz etmesi gerekti. Padişahın onayından sonra tadilat yapıldı (Tanör, 1992: 96).

Islahat Fermanı'nın ilanı ile mezhep, lisan veyahut cinsiyet ayrımı gözetilerek kullanılan ifadeler, kelimeler, terimler, resmi yazışmalar kanunen yasaklandı. Fermanla birlikte Osmanlı uyruğundan olan herkes milliyet farkı gözetilmeksizin devlet memuru olabilme hakkını elde etti. Atamalarda yalnızca atama sahiplerinin liyakatleri esas alındı. Devlet memurluğuna atama ve terfiler padişahın onayıyla gerçekleştirildi (Osmanağaoğlu, 2004:164).Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesin devletin sivil ve askerî okullarına, koşulları sağladığı sürece hiçbir ayrıma tabii tutulmaksızın alınacakları bildirildi. Her cemaat kendisine ait ilim, zanaat ve endüstri mekteplerini Maarif Nezaretî'nin gözetiminde açabildi (Polat, 2021: 778).

Müslim ve gayrimüslim, gayrimüslim ve gayrimüslim, vatandaşlar arasında meydana gelen davalar dava meclislerine gönderildi. Burada davalar ve davacılar dinlenerek nihaiyi karara varıldı. Mahkemelerde görülen davalar halka açık gerçekleştirildi. Davalı ile davacı yüz yüze gelerek birbirleri hakkındaki ithamları rahatlıkla ifade edebildi. Fermanla birlikte davacılar ve şahitler kendi dinlerinde yemin edebildiler. İki gayrimüslim halk arasında meydana gelen davalarda taraflar isterlerse, davalarını patrik veya reislere baktırabildiler (Konan, 2015: 182).

Mahkemelerde ceza ve ticaret kanunları ile ilgili yürütülen usul ve duruşma ile ilgili kararlar en kısa sürede tamamlanarak ilam edildi. İlam düzenlendikten sonra ülkedeki mevcut dillere çevrildi. Daha sonra kararlar basılarak ilan olundu (Gümüş, 2008: 225). Mahkemenin verdiği karar neticesinde cezalandırılarak hapsedilen ve tutuklanan kimselere işkence ve eziyet tamamen yasaklandı. Aksine davrananların ceza

kanunnamesinin ilgili hükmü gereğince cezalandırılacağı bildirildi. Uygulanmanın yürürlüğe konulması için hapisanelerin ıslah edilmesi kararlaştırıldı (Konan, 2011: 276). Osmanlı yurttaşlarına askerlikten muaf olmaları için bedel-i nakdi ödeme şartı getirildi. Bedel-i nakdi Hıristiyanlar için zorunlu hale getirildi. Bu yüzden Müslümanlardan başka diğer halkın da askeri sınıflar içinde görevlendirilmeleri zorunlu hale getirildi. Bedel-i nakdi ödemek isteyen gayrimüslimlerden yönetmeliğin gereklerini yerine getirmeleri beklenildi. Yapılan düzenlemenin olası en kısa vakit dâhilinde yayımlanması ve duyurulması gerekli görüldü (Ayın, 1994: 12).

Vilayet ve mutasarrıflık divanlarında Müslim ve gayrimüslim azaların seçilmeleri için meclis yönetmeliği yeniden düzenlendi, delege seçimlerinin bağımsız bir şekilde yapılmasını sağlandı. Taşınmaz mal ve mülk alımlarında kanunlara, belediye zabıta yönetmeliklerine uymak ve onlara uygun davranma koşulu getirildi. Bu durum sağlandıktan sonra gayrimüslim vatandaşların Müslim vatandaşlar gibi vergilerini ödeyerek mülk sahibi olmalarına izin verildi. Islahat Fermanı ile gayrimüslim vatandaşlara emlak mülkiyeti hakkı tanındı (Gümü, 2008: 227).

Sınıf ve mezhep ayırımına tabi olmadan vergi alımları düzenlendi. Özellikle aşardan vergi alınmasında yaşanan suiistimaller için tedbirler uygulamaya konuldu. Vergilendirmede kademe usulü getirildi. Böylece herkesten gelirine göre vergi alınması sağlandı. Devlet gelirlerinin iltizam usulü yerine bu yeni yöntemle toplanacağı bildirildi. İltizamın bir kez daha kaldırılacağı ve iltizam uygulayanların çok sert cezalandırılacağı teyit edildi (Gençoğlu, 2011: 34). Ülkede bayındırlık işlerinin ifa edilmesinde yararlanacak finansal kaynakların hangi vasıtalarla ve nerelerden sağlanacağına dair düzenlemeler yapıldı. Saltanat gelirleri ve masrafları için yasal düzenleme uygulamaya konuldu (Gülsoy, 1999: 188).

Her bir cemaatin reisi Padişah tarafından atandı. Atanan ruhani reisler Meclis-i Vala'da görevlendirildi. Cemaatin reisleri Meclis-i Vala'da bir yıllığına görevlendirildi. Göreve kendi dinlerinde yemin ederek başladılar. Meclis-i Vala'da yapılan toplantılarda üyeler oylarını ve görüşlerini doğrudan açıklayıp ifade ettiler ve bundan dolayı rencide edilmediler (Ateş, 2007: 33). Eşitlik sistemi göz önünde bulundurularak işlenen suçun cezasıyla herkes aynı oranda cezalandırıldı. Mali sistemin düzenlenmesi için çeşitli kurumlar oluşturuldu. Vergi gelirini artırmak için çeşitli düzenlemelere gidildi. İhracatın artırılması için gereken yol ve yöntemler sağlandı, tarım ve ticaretin gelişmesini engelleyen sebepler ortadan kaldırılmaya çalışıldı (Gözler, 2014: 19). Bilim, sanat, eğitim alanında Avrupa'dan faydalanma yoluna gidildi. Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye gibi kurumların yapılandırılmasında Avrupa'nın bilim ve tekniğinden faydalanıldı. Ferman hem İstanbul'da hem de ülkenin her yerinde ilan edildi. Fermanın hükümlerinin daimi suretle yürürlükte tutulacağı ve bunun için her türlü çabanın sarf edileceği bildirildi (Osmanağaoğlu, 2004: 122).

2.1. Islahat Fermanı'nın Katkıları

Islahat Fermanı Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısıdır. Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı'nda tanınan temel hak ve hürriyetlerin varlığı bir kez daha teyit edildi. Tanzimat Fermanına atıf yapılarak can, mal ve namus güvenliğinin teminatı bir kez

daha yinelendi. Islahat Fermanı ile beraber yeniden din ve vicdan hürriyeti tanındı. İrk, din, dil ayrımı ortadan kaldırıldı ve hiçbir mezhebin diğerinden üstün olmadığı kabul edildi (Uçarol, 1995: 210) Osmanlı tebaası mezhep, dil veya ırk ayrımı gözetmeden eşit kabul edildi. Hıristiyan vatandaşlara ayrımcı uygulamalar içeren sözcükler, ifadeler yazılar yasaklandı (Gazi, 2010: 337). Osmanlı tebaasına din, dil, ırk ayrımı gözetilmeksizin devlet kurumlarında memur olma hakkı tanındı. Ferman ile gayrimüslim² vatandaşlara din ve vicdan hürriyeti tanındı. Dinî ibadetler devlet koruması altına alındı ve ibadet serbestliği tanındı. Dinî imtiyazlar tayin edildi. Gayrimüslimlere devlet memuru olma, askerlik yapma, askeri okullara girme hakkı tanındı. Vergi, özel mülkiyet, konusunda eşitlik sağlandı, iltizam yöntemi ve cizye vergisi kaldırıldı (Kapani, 1970: 99).

Tanzimat Fermanı ile bütün Osmanlı vatandaşlarına verilen imtiyazlar Islahat Fermanı ile bir kez daha onaylandı. Islahat Fermanı'na daha ayrıntılı hükümler eklendi (Gazi, 2010: 336). Temel hak ve hürriyetlerin korunmasını esas alan Islahat Fermanı, modern hukuk prensipleri üzerine devleti yeni ve daha ileri bir seviyeye taşıdı. Islahat Fermanı toplumu her yönüyle kuşatacak haklar tanıdı (Gözler, 2014: 19). Ferman eşitlik prensibi üzerine inşa edildi. Hukuk devleti olma inşasında, modern ve merkezi devlet örgütlenmesinde, toplumun ve kurumların yeniden yapılandırılmasında Islahat Fermanı önemli bir rol oynadı (Osmanağaoğlu, 2014: 122).

3. Adalet Fermanı'nın Muhtevası

1858'de Ceza Kanunnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle yaşama hakkı yasal güvence altına alındı. Böylelikle kişi güvenliği ihlal edildiğinde cezai yaptırım uygulanabilirdi; fakat hak ihlali yapan memurların keyfi muameleleri karşısında cezai yaptırım uygulanmadı. Osmanlı halkının şikâyetleri üzerine 10 Aralık 1875'te Adalet Fermanı ilan edildi. Adalet Fermanı'nın ilanı ile şahıs emniyeti infaz ve koruma memurlarına karşı teminat altına aldı. Böylece ilk kanuni uygulama hayata geçirildi (Gümü, 2008: 221). Hak ihlali yapan memurların görevlerini kötüye kullanmaları engellendi. İşkence, angarya, kötü muamele ve uzun tutuklamaları önlemek için cezai müeyyideler yürürlüğe konuldu. Mahkemeler tanzim edildi, mahkemelerin tarafsız olmaları hususunda gerekli önlemler alındı. Cezai hükümlerin uygulanmasında gerekli hassasiyet gösterildi (Aktan, 2018: 841). Haklarında herhangi bir hüküm olmadan hiç kimsenin tutuklanamayacağı bildirildi. İşkence ve kötü muamele yasaklandı. Adalet Fermanı ile kişi hak ve özgürlüklerinin temin edilmesi, mahkemelerin tarafsız ve bağımsız olması, işkence ve angaryanın sona erdirilmesi, vergide adalet ve hakkaniyetin temin edilmesi, mülkiyet hakkının korunması amaçlandı. Fakat Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle fermanın hükümleri uygulanamadı (Alpkaya, 1990: 1970)

3.1 Adalet Fermanı'nın Tahlili

Adalet Fermanı ile devletin halkını ayırım gözetmeden, koruması, kollaması, halkın hak ve hürriyetlerine riayet etmesi, halkına adil davranması gerekli görüldü. Fermanla birlikte Osmanlı Devleti'nde yaşayan her unsurun temel haklarının sağlanacağı, can

² Orijinal Metin için 231.pdf (muharrembalci.com)

ve mal güvenliğinin temin edileceği, işkence ve zulmün kesinlikle yasaklanacağı bir kez daha teyit edildi. Köle ticaretine son verildi. Arazi alım satımında eşitlik esası uygulandı. Devletin tüm unsurları mal ve mülklerinin tasarruflarında özgür bırakıldı. Devletin ilerlemesine yönelik yasal düzenlemeler uygulamaya konuldu. Yasal düzenlemelerin vatandaşların huzuru, rahatı, güvenliği ve mutluluğu için yapılmasına karar verildi (Aktan, 2018: 839).

Vatandaşların adalet karşısında kendilerini güvende hissedebilmesi için yargının bağımsız olması şarttı esas alındı. Mahkemelerin tarafsız olması, yönetimin baskısından kurtulması ve mahkeme üyelerinin ehil insanlardan seçilmesi kabul edildi. Mahkeme hükümlerinin endişeye mahal bırakmaması için mahkeme üyelerinin güven verici, ahlaklı ve hakkaniyetli olması gerekli görüldü. Mahkeme üyeleri nedensiz azledilmemesinin önüne geçildi. Mahkeme üyelerine emeklilik hakları tanındı. Mahkemelerin talimatla kararlar alması yasaklandı. Kanun hükümleri her türlü suiistimalden uzak tutuldu (Kili, Gözübüyük, 2006: 21). İlk dereceli mahkemelerin en üstü olan Yargıtay, Adalet Bakanlığından ayrılarak iki özerk mahkeme haline getirildi. Her mahkemeye birer reis ile birer reis yardımcısı atandı. Yine bu kabilden diğer mahkemeler de yüksek mahkemeye bağlandı. Hak ve adaletin daha iyi sağlanması için mahkemeler düzenledi (Alpkaya, 1990: 171).

Adli teşkilatta yapılan seçimlerin güvenilir ve tarafsız olması sağlandı. Mahkeme üyeleri ile il meclis üyelerinin seçiminde hem Müslim hem de gayrimüslim vatandaşlara oy kullanma hakkı tanındı. İl merkezlerinde güvenilir, ehliyetli kişilerden oluşan başkanlık divanları kuruldu. Divana alınan kararların hukuka uygunluğu denetlendi (Turan, 2019: 1046). Müslim ve Müslim, Müslim ve gayrimüslim, gayrimüslim ve gayrimüslim arasındaki davalar Nizamiye Mahkemelerinde görüldü. Mahkeme, kararlarını verirken kanunları ve yasaları göz önünde bulundurarak vermelidir, hükmü getirildi. Hakkında bir hüküm olmadan hiç kimsenin tutuklanamayacağı, hiç kimseye işkence ve angarya yapılmayacağı bildirildi. Aksi şekilde davrananlar tespit edildiğinde şiddetle cezalandırılacakları beyan edildi. Ferman adaletin ancak cezai yaptırımla gerçekleşeceğini tüm Osmanlı halkına deklare etti (Özhazinedar, 2019: 42)

Vergilerin hak ve adalete uygun olarak toplanacağı bir kez daha teyit edildi. Devletin vergilerden elde ettiği meblağ giderlerini karşılamıyorsa, devlet başka gelir kaynaklarını araştıracağını beyan etti. Vatandaşların sahip olduğu tapu senetleri yeniden tanzim edildi. Her türlü mülkle ilgili tapular Defter-i Hakan-i tarafından kayıt altına alındı. Böylece mal güvenliği sağlandı. Mal, can ve ırzın korunmasında mahalli yetkililer görevlendirildi. Bu görev güvenilir ve dürüst zabıta kuvvetlerine verildi (Turan, 2019: 1047).

Yol, köprü ve derbent gibi imar işlerinde çalıştırılan işçilere kötü muamele, eziyet yasaklandı. Kötü muamele ve eziyet ile işçinin çalıştırılması yasaklandı. Tarım, ticaret ve sanayi işçilerinin hakları ile ilgili düzenleme yapıldı. Böylece hem işçinin refah ve gelir seviyesi artırıldı hem de devlet çalışma azmi artan işçi ile gelir seviyesini artırdı. Gayrimüslimlerin ruhani reislerine görevlerini özgürce yapabilme hakkı tanındı. Ruhani reislerin liyakat ve derecelerine göre maaş bağlandı. Gayrimüslimlerin ibadethane, okul, hastane gibi binaların inşasında kolaylık sağlandı. Bedel-i nakdi yaş sınırı 20 ila 40 yaş arası olarak belirlendi. Engelli, iş yapamaz durumda ve yaşlı olanlar bedel-i

nakdiden muaf tutuldu. 100 altın olan bedel-i nakdi 50 altına indirildi (Aktan, 2018: 840).

3.2 Adalet Fermanı'nın Katkıları

Adalet Fermanı ile adil yargılanma hakkı tanındı. Hiç kimse kanun dışı sebeplerle hapsedilemez, tutuklamaz ya da rehin alınamaz, hükmü getirildi. Kanun dışı eylemde bulunanlar üç yıl hapisle cezalandırıldı. İşkence ve angarya yasağına rağmen bunu sürdüren memurlara cezai işlem uygulandı. Mülkiyet hakkı esastır, hiç kimse bu haktan masun bırakılamaz, hükmü kabul edildi. Arazi Kanunnamesi 1875'te yürürlüğe girdi. Gayrimüslimler vatandaşlar da emlak ve mülklerinin alım ve satımında Arazi Kanunnamesi'nden yararlandı. Böylece gayrimüslimler de varislerine miras bırakabilme hakkını elde etti (Alpkaya, 1990: 170). Mal, can ve ırzın korunması, kişi dokunulmazlığı temel bir hak, olarak kabul edildi. İşçilerin yevmiesiz, zorla, işkence ile çalıştırılmayacağı beyan edildi. Gayrimüslimlerin dini liderleri görevlerinin icralarında serbest bırakıldı. Gayrimüslimlerin dini liderlerine liyakatlerine göre maaş bağlandı. Bütün vatandaşlar liyakatlerine göre kamusal hizmetlerde görevlendirildi. Adalet Fermanı ile ülkedeki bütün vatandaşlar eşit yurttaş kabul edildi. Adaletin herkese tahsis edilmesi sağlandı (Şahin, 2007: 4).

4 I. Meşrutiyet'in Muhtevası

23 Aralık 1876 yılında Kanun-i Esasi ilan edildi. Böylece devletin ilk anayasası yürürlüğe girdi. Anayasa "Meclis-i Mahsusa" tarafından hazırlandı. Anayasa 119 maddeden ve 7 kısımdan oluşturuldu. Anayasa'da padişahın hakları net bir biçimde tanımlandı. Osmanlı vatandaşlarının kamusal hakları belirlendi. Osmanlı Devlet'inde yaşayan tüm unsurlar din ve etnik kimlik ayırt etmeksizin Osmanlı vatandaşı olarak kabul edildi (Osmanağaoğlu, 2004: 272). Devletin yapısı, dini kimliği ve dili açık bir biçimde belirtildi. Vergi, basın, adalet sistemi ile sadrazam'ın ve şeyhülislam'ın hukuki durumları, düzenlendi. Memuriyetin gereklilikleri, milletvekilliğinin görev tanımı, yetkileri ve seçimleri tanımlandı (Tanör, 1992: 133).

II. Abdülhamit tarafından Cemiyet-i Mahsusa adı verilen bir anayasa komisyonu oluşturuldu. Komisyonunda 2 redif, 16 üst düzey görevli (üçü Hristiyan) ve 10 âlim yer aldı. Kanun-i Esasi hazırlanırken; Belçika, Fransa ve Prusya Anayasalarından faydalandı. Anayasanın tüm yetkileri Padişah tarafından belirlendi (Okandan, 1971: 145). Meclis; Mebusan ve Ayan olmak üzere iki kısımdan oluşturuldu. Ayan üyeleri kayd-ı hayat şartıyla padişah tarafından atandı. Meclis-i Mebusan üyeleri de erkek vatandaşlar tarafından seçildi. Meclisin almış olduğu kararlara son şekil padişah tarafından verildi. Padişaha meclisi açma ve kapama yetkisi tanındı. 1876 Meclisi Osmanlı-Rus savaşını bahane edilerek padişah tarafından kapatıldı (Aydın, 2015: 210).

Kanun-i Esasi ferman niteliğinde bir anayasa olarak hazırlandı. Bu sebeple olması gereken bir anayasadan hem daha uzun hem de oldukça ayrıntılı hükümler içerdi. Hükümlerin her biri gerekçeleriyle açıklandı. Kanun-i Esasi'de değişiklik ya da düzenleme yapabilmek için Meclis-i Mebusan'ın ve Heyet-i Âyan üyelerinin üçte iki

çoğunluğu ile padişahın onayı gerekli görüldü. (Gözler, 2014: 15). Hem yürütme yetkisi hem de siyasi erk padişaha tanındı. Devletin içte ve dıştaki işleyişinden padişah sorumlu tutuldu. (Yayla, 1982: 23-25). 1876 Anayasasının padişaha tanıdığı sınırsız yetkiler sebebiyle kişilere tanınan temel hak ve hürriyetler yok hükmüne düşürüldü (Okandan, 1957: 314).

4.1 Kanun-i Esasi'nin Tahlili

Kanun-i Esasi, 1876'da irade-i seniyye ile yürürlüğe girdi. "Cemiyet-i Mahsusa" adı verilen bir kurul tarafından hazırlandı. 119 madde ve 12 bölümden oluşturuldu. Kanun-i Esasi kazuistik bir anayasadır. Kanuni Esasi'nin hükümlerini değiştirmek zordur. Anayasa düzenlemesi için her iki meclisin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu gereklidir. Üçte iki çoğunluk sağlandıktan sonra anayasa değişikliği Heyet-i Ayan'da da oylanır ve oylama sonrası padişahın onayına sunulur. Padişah onaylarsa anayasa değişikliği kabul edilir. Padişah onaylamazsa mutlak veto edilmiş olur. Bu yüzden oldukça sert bir anayasasıdır (Tanör, 1992: 134).

Kanun-i Esasi padişahın tayin ettiği bir heyet tarafından hazırlandı. Kanun-i Esasi tüm yetkilerin padişaha toplandığı bir anayasadır. Kanun-i Esasi biçimsel açıdan bir anayasadır fakat padişahın tek yanlı bir işleminden doğduğu için ferman anayasasıdır (Gözübüyük, 2013: 114).Devletin yönetim biçimi parlamentoya dayalı bir monarşidir. Devlet yapısı federal değil üniterdir. Devletin resmi bir dini vardır. Fakat toplumun ahengine ya da genel ahlaka mugayir olmadığı sürece, her Osmanlı unsuru dinini yaşama hakkına sahiptir. Osmanlı Devleti seküler bir devlet değildir. Devletin resmi bir dili de vardır. Devletin dili Türkçedir. Türkçeyi bilmek esastır (Teziç, 2015: 10).

Devlet başkanlığı babadan oğla geçer. Yürütmenin başı padişaktır. Egemenlik mutlak olarak padişaha tanındığından devletin bütün işleyişinde tam yetkili padişaktır. Padişah kutsaldır ve yaptıklarından sorumsuzdur. Meclis padişah tarafından açılır ve kapatılır. Kabine parlamentoya karşı değil padişaha karşı sorumludur. Hükümetler padişahın onayıyla kurulur ve dağılır. Parlamenter sistemin gereği olan güvenoyu yoktur. Bu yüzden Meclis-i Umumi'nin ihlali kolaydır. Meclisin kanun teklif etme, mevcut kanunları değiştirme yetkileri oldukça sınırlıdır (Gözler, 2015: 47).

Meclis-i Umumi olarak adlandırılan Osmanlı Parlamentosu iki kısımdan oluşur. Meclis-i Ayan üyeleri kayd-ı hayat şartıyla padişahın iradesiyle yetkilendirilir. Meclis-i Mebusan azaları erkek vatandaşlar tarafından 4 yıllığına seçilir. Anayasaya göre; Heyet-i Vükela, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan azaları yasa önerisinde bulunabilir. Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan üyeleri yetkili oldukları konularla ilgili yasa önerisinde bulunabilir. Heyet-i Vükela, ise istediği her konuda kanun teklifinde bulunabilir (Kurbanlı, 2021: 191). Kanun teklifi hazırlandığında teklif ilk olarak sadrazam vasıtasıyla padişaha arz edilir. Padişah kanunla ilgili onay verirse kanun teklifi Şura-yı Devlet'e gönderilir. Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan tasarı her iki mecliste oylanır. Her iki meclis de tasarımı oylarsa tasarı padişaha arz edilir. Kanunla ilgili son söz padişaha aittir.(Yamaç, 2014: 59).

Meclis her yıl Kasım ayında açılır, Mart ayında kapanır. Fakat bu süre padişahın isteğine göre değişiklik gösterebilir. Padişah gerekli gördüğü zaman meclisi erken de

açabilir geç de kapatabilir. Meclis ba irade-i seniyye ile açılır ve aynı irade ile kapanır. Meclisi açma, kapama, fesih etme, kanunları oylama, reddetme uygulamaya koyma, hükümeti göreve getirme, görevden alma yetkisi padişaha aittir. Aslında Kanun-i Esasi ile padişahın mevcut olan hakları yazılı hale getirildi. Padişahın meclisi süresiz fesih etme hakkı vardır. Bu sebeple meclis fesih edildikten sonra açılma tarihi için belli bir süre yoktur (Olgun, 2006: 48-49).

Yasama, yürütme ve yargı birbirinden ayrı değildir. Dolayısıyla kuvvetler arasında eşitlik prensibi yoktur. Padişah icra yetkisine haizdir. Sadrazam, bakanlar ve bakanlar kurulu aldıkları kararlarda serbest değildir. Padişah tarafından atandıkları için hükümet programı padişahın yetkisi dâhilindedir. Meclis, tek başına kanun teklif edebilme, mevcut kanunları değiştirebilme yetkisine sahip değildir. Kanun-i Esasi ile mutlak yetkileri sınırlandırılmış gibi gözükse de devlet yönetiminde son söz padişaha aittir. Devlet anayasal bir düzen geçmiş olsa da uygulama esasında anayasal bir devlet değildir. Devlet anayasa ile tanımlanmış; fakat anayasal sistemin etkileri gündelik hayata yansımamıştır (Mengüç, 2020: 671).

4.2. Kanun-i Esasi'nin Genel Esasları

Osmanlı Devleti bünyesindeki pek çok devletle birlikte bir bütündür ve hiç zaman bir bölünme kabul etmez. (m.1). Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'dur ve İstanbul'un öteki vilayetlerden bir farkı yoktur (m.2). İslam halifeliğine sahip olan Osmanlı Devleti, Osmanlı sülalesine aittir (m.3). Padişah hazretleri bütün İslam ülkelerinin halifesi ve aynı zamanda Osmanlı vatandaşlarının padişahı ve hükümdarıdır (m.4). Padişahın özel hayatı, istekleri kutsaldır. Padişah dokunulmazdır (m.5). Osmanlı sülalesinin temel hak ve hürriyetleri, mal ve mülkleri, onlar yaşadıkça devlet garantisindedir (m.6). Bakanların, askerlerin, üst düzey devlet görevlerinin, azilleri, rütbeleri, nişanları, terfileri, eyalet yöneticilerinin atamaları, barış ve savaş ilanları, ordunun komutanlığı, nizamnamelerin tanzimi, kanunların yürürlüğe koyulması, kaldırılması, meclisin açılması, tatil edilmesi, gerektiğinde Meclis-i Mebusan seçimlerinin yenilenmesi görevleri padişaha aittir (m.7) (Kili, Gözübüyük, 2006: 32-33).

4.2.1. Osmanlı Vatandaşlarının Temel Hak ve Hürriyetleri

Osmanlı Devleti'nde yaşayan her cinsten, her dinden olan efradın cümlesi Osmanlı kabul edilir ve Osmanlı vatandaşı olarak kanunen uygun olan durum ve şartlara göre yaşayabilir (m.8). Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün vatandaşların temel hak ve hürriyetleri diğer vatandaşların hürriyetlerinin başladığı yerde biter. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün vatandaşlar diğer vatandaşların temel hak ve hürriyetlerine tecavüz etmemekle yükümlüdür (m.9). Temel hak ve hürriyetler dokunulmazdır. Hiçbir şahıs yasanın belirlediği kurallar dışında başka bir sebepten dolayı cezalandırılmaz (m.10). Devletin dini İslam'dır. Bu esasa sahip olmakla birlikte düzeni ve ahlak kaidelerini bozmamak şartıyla Osmanlı Devleti'nde mevcut olan her dinin icrası serbesttir. Eskiden olduğu gibi çeşitli cemaatlara verilmiş olan mezhep imtiyazı devlet güvencesindedir (m.11) (Özhazinedar, 2019: 52).

Basın kanuna uygun davrandığı sürece serbesttir (m.12). Osmanlı Devleti'nde yasalara uyulduğu takdirde ticaret, sanat vb her türlü şirket kurulabilir (m.13). Osmanlı vatandaşı olan herkes gerek şahsi gerek umumi bir nedenden dolayı kanuna ya da nizama aykırı gördüğü bir olayı yetkili bir makama dilekçe ile başvurabilir. Meclise davacı sıfatı ile de başvuruda bulunabilir. İşlerinden dolayı memurlardan şikâyetçi olmaya hakları vardır (m.14). Eğitim hakkı esastır. Yürürlükte olan kanuna uymak şartı ile her Osmanlı vatandaşı özel yâda umumi eğitim alabilir (m.15). Bütün okullar devlet kontrolündedir. Osmanlı halkının eğitimi bir üslupta ve nizamda tutmak şartıyla teşebbüste bulunan tedrisat çeşitli milletlerin inançlarına, yaşayışlarına zarar vermeyecek hususları içermelidir. (m.16) (Tanör, 1992: 179).

Osmanlı vatandaşlarının tamamı yasalar karşısında eşittir (m.17). Osmanlı vatandaşlarının devlet memuru olabilmesi için Türkçe bilmesi şarttır (md 18). Devlet memuriyetinde görevlendirilebilmek için ehliyet ve liyakat esastır (m.19). Herkesten gelirine göre vergi alınması esastır (m.20). Herkes kanunen sahip olduğu mülkün sahibidir. Devletin menfaati gerekmedikçe vergi tahsil edemez. Kimsenin malına el konulamaz (m.21). Osmanlı Devleti'nde herkesin evi, iş yeri devlet güvencesindedir. Kanunun gerekmediği manada hiç kimsenin evine girilemez (m.22). Hiç kimse bağlı bulunduğu mahkemeden başka bir mahkemeye sevk edilemez (m.23). Müsadere ve angarya yasaktır. Fakat savaş sırasında meydana gelen emirler ve yükümlükler hariçtir (m.24). Bir kanuna dayanmadıkça vergi, harç, gümrük tarhi adı altında kimsede para alınmaz (m.25). İşkence, angarya, eziyet kesinlikle yasaktır (m 26) (Osmanağaoğlu, 2014: 273-274).

4.2.2 Hükümet

Sadrazam ve şeyhülislam padişah tarafından atanır (m.27). Hükümet sadrazam başkanlığında toplanır. Sadrazamlık makamı iç ve dış işlerinden de sorumludur. Bakanlar kurulu kararları padişah onayı ile icra olunur (m.28). Bakanların her biri kendi sorumluluğunda olan konuları yürürlüğe koyabilir, sorumluluğunda olmayanları sadrazama arz eder. Sadrazam kendi iradesine dâhil olan konuları ve bakanlar kurulu kararlarını padişah onayı olmadan yürürlüğe koyamaz (m.29). Hükümet emri altında olan durumlardan ve icraatlardan sorumludur (m.30). Mebuslardan biri ya da bir kaç kabinedeki bir bakan hakkında bir gensoru verdiğinde ilk olarak meclis başkanına arz eder. Karar meclis başkanı tarafından üç gün içerisinde ilgili şubeye gönderilir. Bu şube tarafından şikâyet tetkik edildikten sonra şikâyet edilen zata konu hakkında bilgi sorulur. Şikâyetin müzakere olunmasına dair kararname mecliste okunur. Şikâyet edilen zat meclise davet edilerek bizzat ya da aracıyla vereceği açıklama dinlenir. Meclisin 3'te 2'i yâda salt çoğunluğu tarafından kabul olunursa değerlendirme talebi sadrazama arz olunur. Arz esnasında padişah emri ile ilişkilendirilip Yüce Divana icra olunur (m.31) (Açıkgöz, 2021: 73)

Bakanlar hakkında şikâyet dilekçeleri ve bu dilekçelerin usulleri anayasaya uygun olarak yapılır (m.32). Bakanların memuriyetleri haricinde her nevi davada Osmanlı halkından imtiyazları yoktur. Bu gibi durumlarda bakanların mahkemesi ait olduğu dairede görülür (m.33). Yüce Divan tarafından suçlu bulunan bakan temize çıkana kadar görevinden azledilir (m.34). Bakanlar kurulu ile meclis arasında kararlar

görüülürken kararlardan biri ya da bir kaçı bakanlar kurulu tarafından kabul edilip meclisin çoğunluğu tarafından gerekçeleri ile reddedilirse bakanlar kurulu kararı yeniden düzenler. Buna rağmen karar meclis tarafından tekrar reddedilirse kanun gereği meclisin feshi padişahın yetkisi dâhilindedir (m.35) (Özbudun, 1995: 4).

Bakanlardan her biri ne zaman isterse heyetlerin her ikisinde de bulunabilir ya da vekâleten memur atayabilir. Bakanlar meclis açılışlarında vekillerin önünde bulunmakla yükümlüdür (m.37). Gensoru için bakanlardan birisinin huzurunda ve Meclis-i Mebusan'da karar verilir. Mebus çağrıldıktan sonra ya bizzat kendisi meclise gelir ya da vekil tayin ederek sorulan sorulara cevap verir, yâda sorumluluğu üzerine alarak gensoruyu erteleyebilir (m.38) (Gürdoğan, 1959: 90-91).

4.2.3. Memurin

Bütün memurlar kanuna göre liyakatleri göz önünde bulundurularak atanır. Bu doğrultuda atanan memurlar kanunen azli gerekmedikçe, kendisi istifa etmedikçe, hükümet tarafından zaruri bir sebep görölmedikçe görevlerinden alınamaz. Görevini layıkıyla yaparken herhangi bir zaruretten dolayı görevinden ayrılanların işlemleri kanuna göre düzenlenir. Bu düzenleme ile memuriyette yükselme, emekli olma ve azil maaşlarına nail olurlar (m.39). Her memurun vazifesi kanunla belirlenmiştir. Her memur kendi vazifesinden sorumludur (m.40). Memurun amirine hürmet ve saygı duyması gereklidir. Bu gereklilik ilgili kanunun belirlediği daireye aittir. Kanun dışı olan işlerde amire itaat sorumluluğundan kurtulmaya dayanak olamaz (m.41) (Gözler, 2007: 20).

4.4.4. Meclisi Umumi

Meclis, Heyet-i Ayan'dan ve Heyeti Mebusan'dan oluşmaktadır (m.42). Her iki meclis de her sene kasım ayında toplanır ve padişahın tebliğ ile açılır. Her iki meclis de Mart ayında yine padişahın tebliğ ile kapanır. Meclislerden biri toplanmadığında diğeri de toplanmaz (m.43). Padişah gördüğu lüzum üzerine isterse meclisi vaktinden önce açar ve vaktinden önce kapatır (m.44). Meclis üyelerinden biri vatana ihanetle suçlandığında ya da Kanun-i Esasiyi yürürlükten kaldırmaya teşebbüs ettiğinde ya da rüşvetle suçlandığında meclis üyelerinin 3'te 2 çoğunluğu ile yargılanmasına karar verilir. Karar sonucunda mebusa hapis yâda sürgün cezası verilirse azalığı sona erer. İlgili mahkeme tarafından hüküm uygulanır (m.48) (Özkorkut, 2004: 176).

Bir kimse bahsi geçen iki heyetin ikisine de aynı anda üye olamaz (m.50). Bir kimse şahsına ait davasından dolayı meclisin her iki heyetine de dilekçe verebilir. Fakat ilk olarak çalıştığı daireye ya da dairenin ait olduğu yetkili mercie başvurmalıdır. Başvurmadığı ortaya çıkarsa dilekçesi reddedilir (m.52). Yargıtay'da düzenlenen kanun maddeleri önce Heyet-i Mebusan'da kabul edilir, sonra da Heyet-i Ayan'da kabul edilir. Sonra da onaylaması için Padişaha sunulur. Kanun maddeleri heyetlerden biri tarafından reddedilirse o sene içerisinde bir daha onaya sunulamaz (m.54). Kanunlar ilk olarak Heyet-i Mebusan'da sonra Heyeti Ayan'da madde madde okunur ve her biri oylanır. Oylama ile karar verilmedikçe ve meclisin çoğunluğu tarafından onaylanmadıkça kanunlar kabul olunmaz. (m.55) (Özhazinedar, 2019: 51-52).

4.5.5. Mahkeme

Devlet tarafından kanuna uygun olarak atanan ve padişah beratı ile görevlendirilen hâkimler azledilemez. Hâkimlerin görevlerinde yükselmeleri, tayinleri, emeklilikleri ve bir suçlama ile görevlerinden azledilmeleri ilgili kanunun hükümlerine tabidir. Hâkimlerin ve mahkeme üyelerinin özelliklerini belirleyen kanundur. (m.81) Mahkemelerdeki her türlü dava alenidir ve mahkeme kararlarının ilanı zorunludur. Ancak kanunda açıklanmış sebeplerden dolayı mahkeme davayı gizli tutabilir (m.82). Herkes huzurun korunması için hukukunu muhafazası için kanunlara uygun olarak mahkemelere müracaat edebilir (m.83). Bir mahkeme vazifesi dâhilindeki bir davayı her ne sebepten olursa olsun reddedemez. Bir dava görülmeye başladıysa ya da dava için gerekli tahkikat yapıldıysa davanın ileri bir tarihe dahi ertelenmesi yapılamaz. Eğer ki davadan vazgeçerse cezayı gerektiren davada kanun gereği yerine getirilir (m.84) (Ülker, 2013: 109).

Her dava kendisi ile ilgili olan mahkemede görülür. Kişiler ve devlet arasındaki davalar da halka açık mahkemelerde görülür (m.85). Mahkemelere kimse müdahale edemez (m.86). Davalar, Şer'iyye ve Nizamiye mahkemelerinde görülür (m.87). Mahkemelerin usul, görev ve yetkileri, mahkemelerin dereceleri ve kısımları ile hâkimlerin görevlendirilmeleri kanuna tabidir (m.88). Her ne sıfatla olursa olsun olağanüstü bir mahkeme kurulamaz ve mahkeme üstünde bir komisyon teşekkül ettirilemez. Fakat komisyon kanunen belirlenmişse hâkim tayin etme caizdir (m.88). Hâkimler, hâkimlik sıfatıyla devletin maaşlı bir başka memurunun işini yapamaz (m.90). Cezai yaptırımlarda amme hukukunu yerine getirmek için savcılar bulunur ve bunların görev ve dereceleri kanun ile belirlenir (m.91) (Yamaç, 2014: 63).

5. II. Meşrutiyet'in Muhtevası

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe girdi. 1909'da gerçekleştirilen düzenleme ile anayasa tadil edildi. Padişahın sınırsız yetkileri kısıtlanarak yürütme organı olan hükümete devredildi. Parlatmentonun yetkileri artırıldı, hükümet meclise karşı sorumlu hale getirildi. Yürütmenin başı olan sadrazamın, bakanlar kurulunun ve meclisin üçte iki çoğunluğunun onayıyla çıkan kararlar padişah tarafından da imzalandı. Padişahın meclis açma ve kapatma yetkisi şarta bağlandı (Bulut, 2008: 8). Padişahın sürgün yetkisi kaldırıldı. Temel hak ve hürriyetler genişletildi. Kişi güvenliğinin devlet garantisinde olduğu bir kez daha teyit edildi. Kişi dokunulmazlığı güvence altına alındı. Hakkında herhangi bir suç isnadı olmadan kanun dışı tutuklama yasaklandı. Bir kez daha keyfi tutuklamanın önüne geçildi (Özhazinedar, 2019: 40)

21 Ağustos 1909'da gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile basına uygulanan sansür sona erdirildi. Basın anayasa ile güvence altına alındı. Haberleşme gizliliği tanımlandı. Her türlü evrak ve postanın yargı kararı olmadan açılmayacağı kanunla düzenlendi. Toplantı, gösteri ve yürüyüş hürriyeti tanımlandı. Dernek kurma hakkı tanınarak siyasi parti yapılanmasının yolu açıldı. Anayasa değişikliği 130 numaralı kanun göz önünde bulundurularak gerçekleştirildi. Anayasa değişikliği Ayan Meclisi'nde onaylandıktan sonra padişahın da onayıyla yürürlüğe girdi (Bucaktepe, 2014: 53).

5.1 1909 Değişikliklerinin Analizi

Meşrutiyetin ilanından sonra Anayasa'da yapılan değişikliklerle hem hükümet yönetimi hem de vatandaşlık ile ilgili düzenlemeler yeniden tanzim edildi. 21 Ağustos 1909 düzenlemeleriyle meclis tipi meşrutî yönetim uygulamaya konuldu. Padişahın tek başına karar almasının önüne geçildi. Meclis yasama yetkisini kullanabildi. Meclisin kanun teklifinde bulunmak için padişahın onayına olan ihtiyacı ortadan kaldırıldı. Meclislere her konuda kanun teklif edebilme hakkı tanındı. Kanun tekliflerinin Şura-yı Devlet'te görülmesi uygulamasına son verildi. Devlet başkanı padişah olmakla birlikte devletin teokratik yapısı aynı kaldı; fakat yönetim sistemi yeniden düzenlendi, parlamenter sistem kuvvetlendirildi (Reyhan, 2008: 134).

Padişahın veto yetkisi sınırlandırıldı. Padişahın veto ettiği kanunlar meclisin 3'te 2 çoğunluğu tarafından onaylanırsa padişah da onaylamak zorunda bırakıldı. Padişahın yasama onayına son verildi. Yönetim padişaha karşı değil, meclise karşı sorumlu hale getirildi. Padişahın meclisi fesih yetkisi şarta bağlandı. Meclis ile hükümet meydana gelen anlaşmazlık çözülemezse padişah Kanun-i Esasi'nin 7. Maddesini göz önünde bulundurarak ve Meclis-i Ayan'ın da onayını alarak meclisi fesih edebildi (Tunçay, 1978: 253). Padişahın Şeyhülislam dışındaki hükümet görevlilerini atama yetkileri kısıtlandı. Hükümetin göreve başlaması için güvenoyu şartı getirildi. Yapılan değişikliklerle millet iradesi sağlanmaya çalışıldı. Böylece Kanun-i Esasi ferman anayasası olma özelliğinden çıkabilirdi. 1909 değişikliği ile vatandaş ve devlet arasında karşılıklı hak, görev ve yükümlülükler belirlendi. Böylece anayasal sistem tam manasıyla uygulanmaya konuldu (Mengüç, 2020: 683).

Düzenlemeler Kanun-ı Esasi'nin 21 maddesinin değiştirilmesiyle sağlandı. Buna göre Kanun-i Esasi'nin 3, 6, 7, 10, 12, 27, 28,29, 30, 35, 36, 38, 43, 44, 53, 54, 76, 77, 80, 113, 118.değiştirildi. Kanun-i Esasi'nin 119'uncu maddesi yürürlükten kaldırıldı, yerine üç yeni madde, 119, 120 ve 121maddeleri eklendi (Tunaya, 2003: 21).

5.2 1909 Değişiklikleri

İslam'ın halifesi olan Osmanlı imparatorluğu; Osmanoğulları soyundan gelen yaşça büyük olan kimseye aittir. Padişah meclis oturumunda, Meclis-i Umumi'de ve meclisin açılışında İslâm şeriatına, Kanun-i Esasiye uyacağına, vatana ve ulusuna sadakatle bağlı kalacağına dair yemin eder (m.3). Osmanlı sülalesinin hukuku, özel mal ve mülklerinin ödenekleri kanun gereğince devlet koruması altındadır. Bu kanun yürürlükte kaldığı müddetçe devletin kontrolü altındadır (m.6). Padişah isminin hutbelerde okutulmasını, madenî paralara resminin basılmasını, sadrazam ve şeyhülislamın atamasını, rütbe, nişanların takdimini kanunun kendisine verdiği yetkiye göre uygulayabilir. Sadrazam ve şeyhülislam kendi görevleri dâhilinde tek yetkilidir. Sadrazam tayin ettiği Bakanlar Kurulunu, onaylama yetkisi padişaha aittir. Padişahın meclisi açma kapatma şartları tanımlanmıştır (m 7) (Özhazinedar, 2019: 76).

Kişi hürriyeti devlet güvencesindedir. Hiç kimse kanun dışında bir sebeple tutuklanamaz, suç isnat edilemez ve hürriyetinden mahrum bırakılamaz (m.10). Basın ve matbuat anayasanın tanımış olduğu haklar çerçevesinde özgürdür. Basın ve matbuat basımından önce denetlemeye ve sansüre tabi tutulamaz (m12). Bakanlar Kurulunun

başı olan Sadrazam tayin ettiği Bakanlar Kurulu listesini ve diğer mebus atamalarını padişahın onayına sunar (m.27). Sadrazam başkanlığında oluşturulan Bakanlar Kurulu devlet yönetimiyle ilgili her işin yetkili mercidir. Padişahın onaylamasına ihtiyaç duyulan kararların haricinde her türlü onaylamada yetki sahibidir (m.28). Bakanlardan her biri yetkili oldukları bakanlıklar ile ilgili kararları uygulamaya koyabilir. Bakanlar, yetkileri dâhilinde olmayanları Sadrazamın onayına sunar. Sadrazam bakanlar kurulu kararlarına ihtiyaç duymayan kararları onaylar, müzakere gerektiren kararları ise Bakanlar Kurulunun onayına sunar. Daha sonra padişah onayı gerektirmeyen Bakanlar Kurulu kararlarını yürürlüğe koyar. Bu kararlar kanunun tanımış olduğu yükümlülükler doğrultusunda tayin olur. Şeyhülislam mecliste tartışılmaya gerekli görülmeyen kararları padişaha arz eder (m.29). Bakanlar Kurulu, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumludur. Bakanlar Kurulu kararları padişah tarafından da imzalanır (m.30) (Eroğul, 2010: 92-99).

Kanun oylamasında Bakanlar Kurulu ve Meclis arasında ihtilaf meydana gelir ve bakanlar kurulu kararlarında direnirse kanun yeniden oylanır. Yapılan oylamada kanun Meclis-i Mebusan'da ikinci kez reddedilirse, bakanlar ya meclisin kararını kabul eder ya da istifa ederler. İstifadan sonra yeniden tayin edilen Bakanlar Kurulu bir önceki bakanların ileri sürdükleri kanun teklifinde yine ısrarcı olurlarsa ve meclis tarafından yine ret edilirse anayasanın yedinci maddesi hükmünce meclis padişah tarafından fesih edilir. Meclis seçime gider. Göreve gelen yeni Meclis ve Bakanlar Kurulu aynı yasa üzerinde yine çatışma yaşarlarsa bu sefer Meclis-i Mebusan yasayı onamak durumunda kalır (m.35). Meclis tatildayken ülkenin emniyetini tehlikeye düşürecek herhangi bir durum meydana geldiğinde tehlikeyi ortadan kaldırmak için Bakanlar Kurulu Kanun-ı Esasi'ye aykırı olmamak kaydıyla kanun hükmünde kararnameyi yürürlüğe koyar. Bu kararlar olağanüstü halin sona erip meclisinin açılmasıyla Bakanlar Kurulunun görev ve yetkileri ile sona erer (m.36) (Okandan, 1971: 296-300).

Hakkında soruşturma talep edilen bakanlardan biri Meclise davet edilir. Huzura çağrılan bakanın hakkında isnat edilen suç sabit görülürse nazırlığı düşürülür. Sadrazam hakkında da itimatsızlık meydana geldiğinde Bakanlar Kurulu hep birlikte düşürülür (m.38). Meclis her yıl kasım ayında padişahın iradesiyle açılır ve mayıs genel kurulunun ardından padişahın iradesiyle kapanır. Meclis heyetlerinden biri toplanmazsa meclisin açılışı gerçekleştirilmez (m.43). Bir kanunun yürürlüğe girmesinde ya da yürürlükte olan bir kanunun değiştirilmesinde esas unsurlar bakanlar, âyan üyeleri ve mebuslardır. Kanunları, kanun tasarılarını, tüzükleri ancak meclis üyeleri hazırlayabilir veya mevcut kanunu değiştirebilir. Vekiller hazırladıkları yasa tasarılarını kurula gönderir, yasa maddeleri kurulda kabul olunduktan sonra padişahın onayına arz edilir (m.53) (Gürdoğan,1959: 94-95).

Meclis-i Mebusan'da ve Âyan'da onaylanan kararlar padişahın onayına sunulur. Kanunlar padişah tarafından iki ay içerisinde ya onaylanır ya da yeniden tektik etmek üzere meclise geri gönderilir. Geri gönderilen kanunların kabulü için üçte iki çoğunluk esastır. Biran önce uygulanmasına karar verilen kanunlar on gün içerisinde ya onaylanır ya da geri gönderilir (m.54). Mebuslara her yıl meclis çalışmaları için hazineden otuz bin kuruş ödenek verilir. Mebusların yol harcırahları mülkiye memurlarının nizamnamesi baz alınarak hesaplanır. Toplantı süresi uzadığı takdirde kanuna uygun olarak aylık beş bin kuruş ek ücret ödemesi yapılır (m.76). Parlamento reisi ile

birinci ve ikinci reisin yetkileri kurul tarafından oylama ile yapılır. Meclisin açılışı çoğunluğun oyuyla seçilmiş bir vekil tarafından yapılır. Seçilen kişi padişahın onayına arz olunur (m.77). Meclis giderleri bütçe kanuna göre düzenlenir. Heyet-i Mebusan'ın tetkikinden sonra bütçe tutarı Bakanlar Kuruluna sunulur. Daha sonra meclis tarafından oylanır. Ödeneğin miktarına, dağıtımına ve tedarikine Bakanlar Kurulu karar verir (m.80) (Eroğul, 2010: 92-99).

Ülkenin olağan akışının dışında bir durum meydana geldiğinde hükümet olağanüstü hal ilan eder. Olağanüstü hal uygulaması dâhilinde bulunan yönetimlerin idaresi özel bir nizamname ile tayin olunur (m.113). Yürürlükte bulunan kanunlarda herhangi bir düzenleme yapılmadığı müddetçe yürürlükte kalmaya devam eder. Kanunlar toplumun ihtiyaçları baz alınarak hazırlanır, fıkıh ve ilgili hükümlere göre düzenlenir (m.118). Haberleşme mahremiyeti onaylanarak postanelere emanet edilmiş evrak, mektup, posta yargıç onayı veya mahkeme kararı olmadan açılmaz (m.119). Kanuna uygun olmak şartı ile toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilir. Devletin bütünlüğüne zarar veren, meşrutiyeti ihlal eden, anayasaya aykırı davranan, toplum arasında fitne ve fesat meydana getirenler ile toplum ahlakına mugayir hal ve durum içerisinde olanlar gösteri ve yürüyüş hakkından yararlanamaz. Kanuna aykırı olan derneklerin yapılandırılması yasaktır (m.120). Meclis-i Âyan görüşmeleri halka açıktır; fakat kanunlarla ilgili yapılan görüşmeler halka kapalıdır. Bakanlar Kurulu veya Heyet-i Âyan üyelerinden beş kişi kanun görüşmelerinin halka açık olması yönünde onay verirse Heyet-i Âyan'ın toplantı yaptığı mekân halka açıktır. Teklifin kabulü veya reddi için çoğunluk kararı esastır (m.121) (Gürdoğan, 1959: 97).

1876 Anayasası 13 Nisan 1909 tarihinde düzenlenmeye başlandı. Padişahın sınırsız yetkilerinde kısıtlamalar yapıldı. Osmanlı Devleti'ne daha meşrutiyetçi bir yapı kazandırıldı; fakat uygulama kısa süreli oldu. İttihat ve Terakki'nin hükümet işleyişine olan müdahalesi Kanun-i Esasi'nin uygulanmasını engelledi. 1912 seçimlerinde kendi iktidarını sağlamlaştırmak isteyen İttihat ve Terakki anayasada değişiklik yaptı. Meclisi açma ve kapama yetkisini yeniden padişah devredildi. Kanun-ı Esasi 1909, 1914, 1915, 1916 (3 kez) ve 1918 değiştirildi. En son yapılan değişiklikle meclisin denetimi devre dışı bırakıldı. Anayasada yapılan düzenlemelerle İttihat ve Terakki'nin yönetiminde bir Meclisi Mebusan hayata geçirildi (Kapani, 1970: 104-105). I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra 21 Aralık 1918'de meclisin fesih edildi ve Osmanlı Meclisi uzun bir dönem toplanamadı. 12 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını görüşmek üzere meclis açıldı. 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararları oy birliği ile kabul edildi. Bunun üzerine Meclis-i Mebusan 16 Mart 1920'de işgal edildi. (Tunaya, 1998: 13).

16 Mart 1920'den sonra Meclis-i Mebusan bir daha toplanamadı. Meclis-i Mebusan 11 Nisan 1920 tarihinde Vahdettin tarafından feshedildi. Meclis-i Mebusan'ın feshiyle II. Meşrutiyet dönemi sona erdi. TBMM'nin 20 Ocak 1921'de açılmasıyla yeni bir Anayasa hazırlandı. Hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Kanun-i Esasinin varlığına son verildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin anayasal süreci de nihayete erdi (Akyıldız, 2003: 247).

Sonuç ve Değerlendirme

29 Eylül 1808'de Sened-i İttifak'ın ilan edilmesiyle devlet yönetiminde monarkın yetkilerinde kısıtlama süreci başladı. II. Mahmut merkezî otoriteyi sağlamlaştırmak için ayanlarla Sened-i İttifakı imzaladı. Senet ölü doğmuş bir anlaşma akdi olsa da ülke tarihinde anayasal süreci başlattı. Tanzimat'ın bir nevi hazırlayıcısı oldu. Fransız İhtilali ile başlayan özgürlük, eşitlik, adalet fikirleri kısa sürede tüm dünyada etkisini gösterdi. İhtilal çok uluslu yapıları etkisi altına almayı başardı. Osmanlı Devleti ülkesindeki etnik unsurları bir arada tutabilmek ve milliyetçilik fikirlerini en aza indirmek için 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etti. Dönemin padişahı Abdülmecid'in rızasıyla Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanan fermanla hak ve özgürlükler kabul edildi. Can, mal, ırz gibi insanın temel değerleri devlet güvencesine alındı, eşit vatandaşlık hakkı tanındı, adalet sistemleştirilmeye çalışıldı. Fermana uyulmadığı takdirde herhangi bir cezai yaptırım uygulanmadı, sadece lanetlendi. Padişah fermana uyacağına dair yemin etti. Tanzimat'ın uygulamaları tam anlamıyla gerçekleşmediği için 18 Şubat 1856'da Paris Barış Konferansında alınan kararlar doğrultusunda Islahat Fermanı ilan edildi. Islahat Fermanı Tanzimat'ın bir nevi tamamlayıcı oldu. Gayrimüslim-Müslim eşitsizliği ortadan kaldırıldı. Gayrimüslimlerin eksik olan hakları teslim edildi. Islahat Fermanı ile birlikte "eşit haklar ve eşit yükümlülükler" sağlandı. İlan edilen her iki ferman temel hakları tam manasıyla güvence altına alamadı. Bu sebeple 10 Aralık 1875'te Sultan Abdülaziz döneminde Adalet Fermanı ilan edildi. Adalet Fermanı 1858'de ilan edilen Ceza Kanunnamesi baz alınarak hazırlandı. Ferman kural ihlali meydana geldiğinde cezai hükümler içerdi. Adalet Fermanı ile insan hakları için önemli bir adım atıldı; fakat 23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet ilan edildiği için ferman uygulanamadı. II. Abdülhamit'in padişahlığında ve Mithat Paşanın başkanlığında Kanun-i Esasi uygulamaya konuldu. Bir komisyon başkanlığında oluşturulan anayasa 11 bölüm ve 119 maddeden oluşturuldu. Anayasa egemenliğin kaynağını padişaha tanıdı. Padişah hem kutsal hem de dokunulmaz, kabul edildi. Yürütmenin başı kabul edilen padişaha sınırsız yetkiler tanındı. Meclisi açma ve kapama yetkisine sahip olan padişah I. Meşrutiyet'in kısa sürede sona ermesine neden oldu. 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesiyle baskı ve istibdat dönemi başladı. Bu dönem 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin yeniden yürürlüğe girmesiyle sona erdi. Kanun-i Esasi uygulamaya konuldu. Büyük bir coşkuyla başlayan hürriyet ortamı kısa sürede bir kasa neden oldu. Yaşanan 31 Mart Bunalımı'nın ardından yapılan 1909 tadilleri ile anayasanın 21 maddesi değiştirildi. Bu tadille parlamento işlevsel hale getirildi. Yürütmenin başı sadrazam ve başkanlığında kurulan bakanlar kurulu oldu. Padişahın pek çok yetkisi kısıtlandı. Padişahlık imza makamına dönüştürüldü. Padişahın meclisi açma, kapama ve sürgün yetkisi elinden alındı. Kamusal hak ve hürriyetler genişletildi. Yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkileri net bir biçimde tanımlandı. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı vurgulandı. Padişahın hazineyi sınırsız kullanma yetkisi kaldırıldı. Padişahın harcamalarını denetlemek için bütçe kanunu hazırlandı. Hazine'nin kullanımı meclise devredildi. 31 Mart Vakası'nın ardından 23 Ocak 1913'te askeri vesayet yönetimi ele geçirdi. İttihat ve Terakki'nin hükümet darbesiyle meşrutiyet rejimi yara aldı ve hürriyet ortamını bir kez daha sekteye uğradı. I. Dünya Savaşı'nın yenilgisinin ardından meclis fiilen sona erdi. 21 Aralık 1918 meşrutiyet devri kapandı. Osmanlı Devleti'nde kanuni süreçlerin uygulamaya konulmasında siyasî, sosyal ve ekonomik nedenler etken oldu. Halkın sorunları anlaşılmadığından hazırlanan kanuni uygulamalar halka inemedi ve dönemlerle sınırlı kaldı.

Kaynakça

Aktan, Coşkun Can. *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*. Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, 2018.

Aktel, Mehmet. “*Tanzimat Fermanının Toplumsal Yansıması*.” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S. 3 (1998): s.177-184.

Akyıldız, Ali. “*Meclis-i Vükela*,” TDV İslam Ansiklopedisi, C.28 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003), s.251-253.

Akyıldız Ali: “*Tanzimat*” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 40, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), s.1-10.

Alpkaya, Gökçen. “*Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)*.” İnsan Hakları Yıllığı, C. 12, S.1, (1990): s.167-182.

Armaoğlu, Fahir. *19. yy. Siyasi Tarihi* (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Ateş, Toktamış. *Siyasal Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Aydın, Faruk. *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Asker alma Kanunları* (1839-1914). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.

Aydın, Mehmet Akif. “*Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye*,” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), s. 387-388

Aydın, Mustafa. “*1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclis-i Mebusan'a Yansımaları ve Yapılan Yardımlar*”. Osmanlı Araştırmaları Dergisi, C.45, S.45 (2015): s.209-230.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

Beydilli, Kemal: “*Mahmut II*”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 27,(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), s. 352-357

Bucaktepe, Adil. “*Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme*.” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.42, (2014): s.45-56.

Bulut, Nihat. “*Türkiye'de Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi Açısından 1909 Anayasa değişikliklerinin Önemi*.” Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, S.1-2 (2008):s.1 -15.

Bülbül, Gül. “*Islahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı*”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, Sayı 2 (1989): s.157-179.

Cezar, Yavuz. “*Tanzimat'a Doğru Osmanlı Maliyesi*” Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4, (İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 1985).s. 924-933.

Çakır, Coşkun. “*Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Vergi İhtilalleri*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.51, S.1 (2001): s.71- 95.

Durhan, İbrahim. “*Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler*”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XII, S.3- 4, (2008): s.55-111.

Eroğul, Cem. “*1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri*”, 100. Yılında Jön Türk Devrimi, (Editörler) Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

Feroz, Ahmet. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Gazi, Erdem. “*İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında İslahat Fermanı’na Yeniden Bir Bakış*,” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.51, S.1(2010): s.327-348.

Gayretli, Mehmet, *Tanzimat Sonrasında Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜSBE, 2008.

Genca, Elif. “*Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-I Hümayun Nezareti)*”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.LXXII, S. 1(2014): s.531-554.

Gençoğlu, Mustafa. “*1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma*”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, S.1 (2011): s.29-50.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Basın Yayın, 2014.

Gülsoy, Ufuk. “*İslahat Fermanı*,” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1999).s. 185-190

Gümüş, Musa. “*Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: 1856 İslahat Fermanı’nın Tam Metin İncelemesi*”, Bilig Dergisi, S.47 (2008): s.215-240.

İnalçık, Halil, Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

İnalçık, Halil. “*Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”, Belleten Dergisi, C. XXXI, S.124 (1967): s.603-622.

İnalçık, Halil. “*Tanzimat Nedir? (1840- 1841)*”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, S.1 (1941): s.237-263.

Kalaycıoğlu, Ersin, Sarıbay Ali Yaşar. *Tanzimat Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. İstanbul: Beta Yayınları,1986.

Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri: Teorik ve Pozitif Gelişmeler Hürriyetlerin Korunması Problemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.

Kara Hidayet, Çatma Bahattin. “*Osmanlı Devleti’nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik*”, International Journal of Social Science, S.64(2017): s.355-371.

Kaya, Mehmet Melik, Biçer Baykal. “*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vatandaş*,” Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C.18, Sayı.44, (2021): s.8025-8053.

Keleş Erdoğan. “*Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)*,” Tarih Araştırmaları Dergisi, C.24, S. 38 (2005): s.259-280.

Kenanoğlu, M. Macit: “*Nizamiye Mahkemeleri*,” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 33, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), s.185-188.

Kili, Suna, Gözübüyük Şeref. *Türk Anayasası Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.

Konan, Belkıs. “*Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme*,” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.64, S.1(2015): s.171-193.

Konan, Belkıs. “*İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış*,” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XV (2011): s.253-288.

Koşum, Adnan. “*Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri*,” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 0, S.17 (2004): s.145-160.

Midilli, Muharrem. “*Osmanlı Taşrasında Ehl-i Örf Karşı Kadılar yahut Kanun-i Kadimin Ehl-i Şer Bekçileri (1453-1586)*,” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.59, S.59 (2020): s.75 -103.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1995.

Osmanağaoğlu, Cihan. *Tanzimat İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının Gelişimi)*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004.

Polat, Habibe. “*1869 Maarif Nizamnamesi'ne Göre Osmanlı Devleti'nin Azınlık ve Yabancı Okulları Denetim Altına Alma Girişimleri*,” Asia Minor Studies, C.9, S.2 (2021): s.775-785.

Reyhan, Cenk. “*Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve*,” Akademik Bakış Dergisi, C.1, S. 2 (2008): s.121-138.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918*. Ankara: İmge Kitapevi, 2007.

Şahin, Adil. *Devlet İktidarının Sınırlandırılması Bağlamında Türkiye Toplumunun Anayasal İnsan Hakları (1808-2011)*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.

Şahin, Adil. “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Anayasal Belgelerinde Dillendirilen Haklar ve Özgürlüklerin Belirginleştirilmesi (1808 -1875)*,” e-Akademi Dergisi, Sayı: 60 (2007): s.1-10.

Okandan, Recai Galip. *Amme Hukukumuzun Ana Hatları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fakültesi Yayınları, 1971.

Okandan, Recai Galip. *Umumi Amme Hukuk, (Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1957.

Ortaylı, İlber. “*Kadı*,” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 24 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s. 69-73.

Özhazinedar, Tuba. *II. Meşrutiyet Basımında Temel Haklar*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, GÜSBE, 2019.

Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 1992.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler(1876-1938) Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Tunaya, Tarık Zafer. *Hürriyetin İlanı*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı, 1998.

Turan, Ali: “*Ferman-ı Adalet*”, I. Uluslararası Adalet Bildiri Kitabı (Ed): Şevket Topal& Cengiz Yanıklar ,(Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2019), s. 1040- 1066.

Turan, Hilal. “*III. Selim’den Tanzimat’a Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanma Hareketleri*”, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.11, S.2 (2009): s.37- 46.

Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih*,(1789-2014). İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.

Velidedeoğlu, *Hıfzı Veldet*. Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat.İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.

Yayla, Yıldızhan. *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri; Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, 1982.

Yamaç, Müzehher. “*İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)*”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S. 5 (2014): s.54-68.

Yıldız, Mehmet. “*Tanzimat Fermanı*,” Journal of Islamic Research, C.5, S. 1 (2012): s.126-177.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Extended Abstract

The Ottoman Empire implemented many legal regulations throughout its history. The legal arrangements made until the Sened-i İttifak were realized in order to protect the sultan's own power. In legal regulations prepared without considering the public interest, arbitrary practices and abuses sometimes occurred. The legal regulation that limited the power of the central authority and prevented the sultan from taking decisions alone was realized with the Sened-i İttifak. The first constitutional document in Turkish history was signed between the sultan and the ayans on September 29, 1808. Approved by Mahmut II, Sened-i İttifak constituted the first step towards constitutionalism. Accordingly, bribery, corruption and nepotism in state officials were banned. Justice in taxation was demanded. The protection and security of the reaya was accepted. Torture was banned. The first document prohibiting torture in Ottoman history was put into practice. Mahmut II repealed the Sened-i İttifak after consolidating his power. Although the document was stillborn, it paved the way for constitutional movements in the Ottoman Empire. After the Sened-i İttifak, the Tanzimat Ferman was proclaimed on November 3, 1839. The edict was proclaimed with the consent of Sultan Abdülmecid in order to minimize the effects of the French Revolution. The edict, written by Sultan Abdülmecid himself, recognized the fundamental rights and freedoms of Ottoman subjects. With the edict, the first basic declaration of peoples was adopted. Inequality between Muslims and non-Muslims was eliminated, courts became public, and justice in taxation was ensured. Regulations were made regarding the duration of military service. Many legal gains were achieved with the Edict. On February 18, 1856, the Edict of Islahat, the complement of the Tanzimat Edict, was enacted. The Edict of Reform was proclaimed to prevent the intervention of European states in the internal affairs of the Ottoman Empire. The Edict of Reform, which was proclaimed in accordance with the provisions of the Paris Peace Treaty, recognized the fundamental rights of non-Muslim citizens. Non-Muslim citizens gained equal status in the Ottoman Empire. Thus, by proclaiming the Edict of Reform, Sultan Abdülmecid once again confirmed that the Tanzimat Edict was in force. On December 10, 1875, Adalet Fermanı was promulgated in response to complaints that rights and justice were not being fulfilled in the country. With the Edict of Justice proclaimed during the reign of Sultan Abdülaziz, fundamental rights and freedoms were secured by the state. Criminal sanctions were imposed when personal security was violated. Torture and drudgery were strictly forbidden, and penalties were imposed on civil servants who violated the prohibition and abused their duties. The edict was promulgated at a time when the country was experiencing an economic crisis. Therefore, it did not find a very effective field of application. With the 1876 Constitution, the Adalet Fermanı was repealed. On December 23, 1876, the First Constitutional Monarchy was proclaimed. The first constitution of the country, the Kanun-i Esasi, came into force. Thus, the structure, functioning and mechanism of the state was reorganized. With the 1876 Constitution, the fundamental rights and freedoms of Ottoman citizens were determined by the constitution. Citizenship rights were regulated, human rights were limited by law, and the legal status of courts was clarified. On the other hand, the sovereign rights of the Sultan were not restricted. While the sultan retained all his powers, he was fully authorized in the implementation of the rights and freedoms in the constitution. Therefore, the Basic Law could not be clearly implemented in daily life.

Sultan Abdülhamit II expressed at every opportunity that he was very uncomfortable with the period of freedom that came with the First Constitutional Monarchy and the Kanun-i Esasi and looked for an opportunity to end the system. He cited the defeat in the 1877-78 Ottoman-Russian War as an excuse and suspended the parliament indefinitely. Thus, the First Constitutional Monarchy period came to an end, and the era of the despotism resumed. The Ottoman Constitution remained in force for 30 years without being implemented. On July 23, 1908, the Second Constitutional Monarchy was declared again with the resistance initiated by intellectuals, students and the Committee of Union and Progress. On August 21, 1909, the constitution was amended. The amendment expanded the public rights and freedoms of Ottoman citizens. The relationship between the state and citizens was regulated. The Constitutional Monarchy was placed on a solid foundation. Parliament was strengthened. The government was made responsible to the parliament. The rights of the Sultan were restricted. With this constitutional arrangement, important gains were made in the direction of democracy. The Ottoman Empire was given a more constitutionalist structure; however, the implementation was short-lived. The intervention of the Committee of Union and Progress in the functioning of the government prevented the implementation of the Law-i Esasi. Kanun-i Esasi was amended in 1914, 1915, 1916 (three times) and 1918. On January 12, 1920, the parliament was opened to discuss the Misak-ı Milli decisions. On January 28, 1920, the Misak-ı Milli decisions were unanimously accepted. The Parliament was occupied on March 16, 1920. Parliament did not meet again by Vahdettin on April 11, 1920. Thus, the constitutional process in the Ottoman Empire came to an end.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.